

Katarzyna Szperkowska

Wyposażenie grobów męskich w kulturze czerniachowskiej i Sîntana de Mureş¹

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Zagadnienie obrządku pogrzebowego kultury czerniachowskiej, w różnych zakresach i ramach było podejmowane wielokrotnie (E. A. Symonovič 1963; 1995; T. S. Konduktorova 1972; G. F. Nikitina 1985; I. Ionița 1989; O. V. Petrauskas 1993; M. Mączyńska 1996; B. V. Magomedov 2001; E. Schultze 2005 i inni). Jednakże najczęściej były to prace obejmujące całościowo zagadnienie, a nieskupiające się bezpośrednio na elementach wyposażenia grobów poszczególnych płci. Należy wyjaśnić, że w historii badań opisywane kultury wprawdzie rozdzielano ze względu na podziały polityczne, potem określano mianem kultury czerniachowskiej, czerniachowskiej – Sîntana de Mureş, by w końcu rozdzielić je pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku (A. Kokowski 2005, s. 414). W artykule został uwzględniony taki podział ze względu na możliwość porównania wyposażenia pochówków obu kultur i wychwycenia ewentualnych podobieństw lub różnic w tym względzie.

Do ogólnego opracowania pochówków opisywanych kultur zostało wykorzystanych 893 grobów z 50 stanowisk, w tym 576 kultury czerniachowskiej z 40 stanowisk i 317 kultury Sîntana de Mureş z 10 stanowisk. W kulturze czerniachowskiej grobów określonych antropologicznie jako męskie wydzielono 94, czyli ok. 16,3% wszystkich grobów, a w jej rumuńskim odłamie 35, czyli ok. 11%. Należy tu uwzględnić, iż liczba grobów kultury czerniachowskiej poddanych analizie jest większa niż grobów Sîntana de Mureş, co wynika nie tylko z dostępu do opracowań, ale z większej liczby odkrytych stanowisk kultury czerniachowskiej. Istotny jest również fakt, iż kultura czerniachowska trwała o 150 lat dłużej niż Sîntana de Mureş, która występuje tylko w trzech ostatnich fazach wyróżnionych przez E. L. Goročovskiego. Często w opracowaniach cmentarzysk obydwu kultur nie podawano analiz antropologicznych. Należy zauważyć także, że w literaturze, zwłaszcza w starszych opracowaniach, dosyć często spotyka się określanie płci na podstawie wyłącznie elementów wyposażenia grobu, a nie analiz antropologicznych, np. Ma-

laeşti, grób 17 – mężczyzna, na podstawie kubka szklanego (G. B. Fedorov 1960, s. 269).

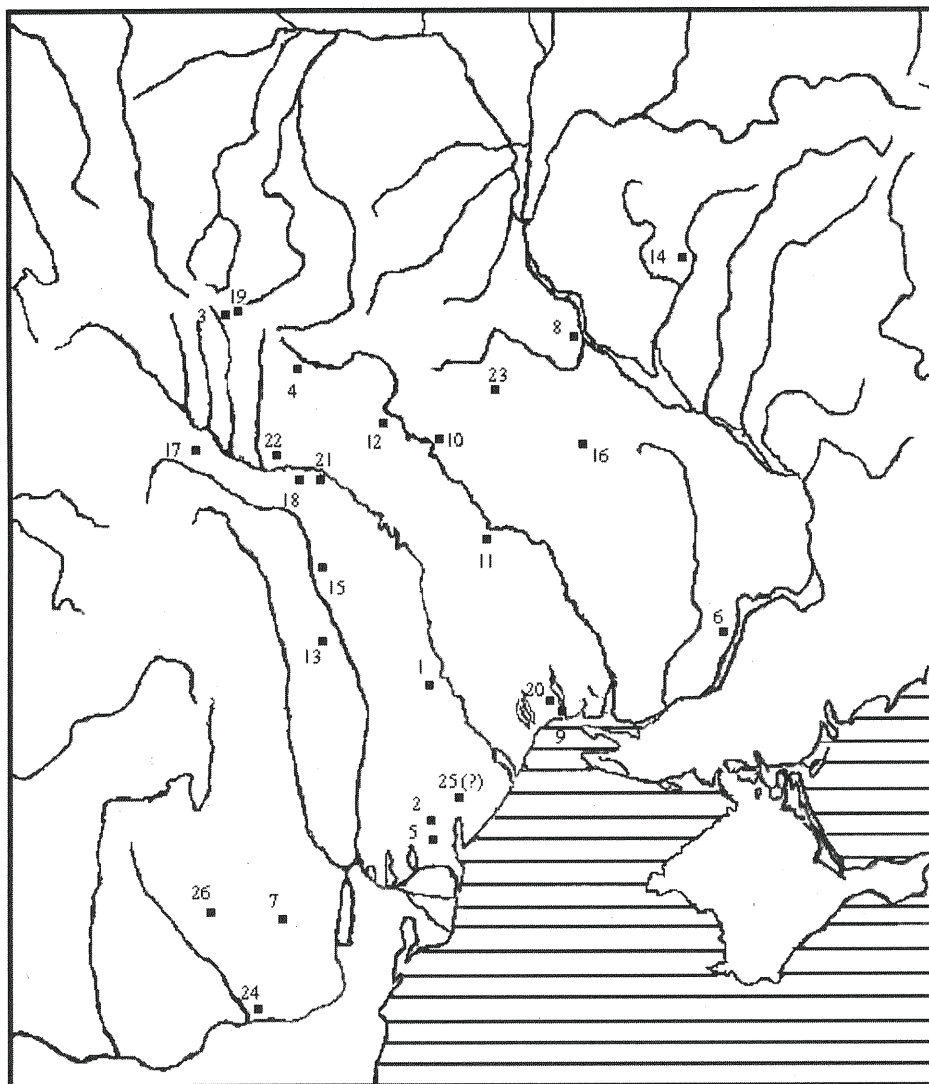
W artykule skupiono uwagę wyłącznie na wyposażeniu grobów osobników męskich obydwu kultur, posiadających analizę antropologiczną (ryc. 1). Nie wzięto pod uwagę materiałów z badań cmentarzysk kultur czerniachowskiej i Sîntana de Mureş, które ukazały się po roku 2006.

Badania nad cmentarzyskami szeroko pojętej kultury czerniachowskiej zostały podjęte na początku XX wieku przez V. V. Chvojko, w tym na eponimicznym cmentarzysku w miejscowości Černjachov. W ten sposób rozpoczął on, według G. F. Nikitinej (1985), pierwszy etap badań nad kulturą czerniachowską, trwający do 1914 roku. Kolejne etapy to lata 1920–1940 i trzeci od roku 1945. Pomimo licznych badań w dwóch pierwszych etapach ich wyniki nie były publikowane i niezwykle trudno jest teraz odtworzyć rezultaty tych wykopaliśk. Prawdziwa era badania cmentarzysk kultury czerniachowskiej, a tym samym i wyposażenia grobów rozpoczęła się dopiero w latach pięćdziesiątych. Od tej pory zaczęto zwracać baczniejszą uwagę na rodzaje pochówków, sposób umieszczenia zmarłego w grobie, wyposażenie i jego rozmieszczenie. Rozpoczęły się już badania na szeroką skalę m.in. w Kosanovie czy Lochvicy, opublikowano materiały z pierwszych stanowisk jak Černjachov czy Maslovo, pojawiły się pierwsze monografie kultury czerniachowskiej, także na terytorium Rumunii (B. V. Magomedov 2001, s. 13). Zaczęto się zastanawiać nad przynależnością tej kultury i jej etnosem, przede wszystkim na podstawie materiałów pochodzących z cmentarzysk.

W dotychczasowej literaturze zagadnienie wyposażenia męskich grobów nie było poruszane zbyt szeroko. Zwracano uwagę na uboższe wyposażenie niż w grobach kobiecych, mniejszą ilość ozdób, liczne narzędzia i przedmioty świadczące o wykonywanych zajęciach, czy przynależności społecznej oraz brak broni. Najczęściej były to prace poruszające to zagadnienie bardzo ogólnie.

E. A. Symonovič (1955; 1963; 1995) w swych opracowaniach cmentarzyk wyróżniał pochówki bogatsze, różniące się nie tylko ilością wyposażenia, czy jego odmiennością, ale między innymi wielkością, czy specyficznym miejscem lokalizacji, na przykład w centrum cmentarzyska, interpretując jako groby arystokracji czy kapłanów. Na podstawie specyficznych elemen-

¹ Artykuł jest fragmentem pracy magisterskiej pt. „Wyposażenie grobów kultury czerniachowskiej i Sîntana de Mureş w świetle analiz antropologicznych” napisanej pod kierunkiem Pani Prof. dr hab. Magdaleny Mączyńskiej w 2006 roku w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.

■ cmentarzysko

Ryc. 1. Rozmieszczenie cmentarzysk z pochówkami męskimi posiadającymi analizy antropologiczne w kulturze czerniachowskiej i Sintana de Mureș (na podstawie G. F. Nikitina 1985, z uzupełnieniami autora)

Abb. 1. Verteilung der Fundstellen mit anthropologisch analysierten Männerbestattungen in der Černjachov- Kultur und der Kultur Sintana de Mureș (anhand G. F. Nikitina 1985, mit Ergänzungen des Autors)

Рис. 1. Расположение могильников с мужскими погребениями, подвергнутыми антропологическому анализу, относящихся к черняховской культуре и культуре Sintana de Mureș (на основании Г. Ф. Никитина 1985, с дополнениями автора)

Wykaz stanowisk przedstawionych na mapie:

1. Balcaty II, jud. Kriuljansk	14. Lochvica, rai. Poltava
2. Cholmskoe, rai. Odessa	15. Malaesty, rai. Ryškany
3. Čistolov, rai. Ternopol	16. Maslovo, rai. Kirovograd
4. Dumanov, rai. Chmel'no	17. Odaja, rai. Černovo
5. Furmanovka, rai. Odessa	18. Oselivka, rai. Černovo
6. Gavrilovka, rai. Cherson	19. Rakovec-Česnovskij, rai. Ternopol
7. Gherăseni, jud. Buzău	20. Ranževoe, rai. Odessa
8. Kanev, rai. Čerkassy	21. Romankovcy, rai. Černovo
9. Koblevo, rai. Nikolaevo	22. Ružičanka, rai. Chmiel'no
10. Kosanovo, rai. Vinnica	23. Sabadaš-Ochmatovo, rai. Čerkassy
11. Krinički, rai. Odessa	24. Spantov, jud. Oltenița
12. Kurniki, rai. Vinnica	25. Syčavka, rai. Odessa (?)
13. Lețcani, jud. Iași	26. Tîrșor, jud. Ploiești

tów wyposażenia wyróżniał groby wojowników (elementów uzbrojenia w grobie), czy przedstawicieli różnych rzemiosł, na przykład rybaków (na podstawie narzędzi), wymieniając także wyposażenie charakterystyczne dla tych grup.

G. B. Fedorov (1958) z kolei zwracał uwagę na bogatsze wyposażenie grobów kobiecych niż męskich i starał się określić wpływy obcych kultur na utworzenie takich cech obrządku pogrzebowego kultury czerniachowskiej. Podawał także rozmieszczenie zabytków w grobach męskich: elementy uzbrojenia według niego są umieszczane obok prawej ręki czy klatki piersiowej i wyłącznie w grobach ciepłopalnych, naczynia obok czaszki i nóg, rzadziej obok miednicy, a ozdoby na szkieletcie.

Ważną pracą obejmującą całokształt obrządku pogrzebowego kultury czerniachowskiej była praca E. A. Symonoviča i N. M. Kravčenko (1983). Zostały w niej uwzględnione wszystkie rodzaje pochówków znanych z terytorium kultury czerniachowskiej, na podstawie dużej ilości cmentarzysk. Wyróżniono trzy kategorie wyposażenia grobów szkieletowych: detale odzieży i ozdoby, przedmioty codziennego użytku, na przykład noże czy krzesiwa, oraz pozostałości strawy w postaci mięsa, umieszczanego w naczyniach lub bez nich. Wymieniono najważniejsze wyznaczniki grobów dla mężczyzn: rzadkie okazy broni, szklane żetony czy kubki gliniane lub szklane.

G. F. Nikitina (1985), jak i V. Bierbrauer (1999) w swych pracach obejmujących problem wyposażenia grobów obydwu kultur, skupiają się na zagadnieniu orientacji pochówków

i interpretacji etnicznej, krótkim opisem najczęściej spotykanych elementów wyposażenia i ewentualnych różnic między wyposażeniem grobów kobiecych i męskich, jak i brakiem broni w grobach męskich.

Najpełniejszą monografią o kulturze czerniachowskiej jest praca B. V. Magomedova (2001), w której autor opisuje wyniki dotychczasowych badań nad tą kulturą. Są to rozszerzone wyniki artykułu B. V. Magomedova i L. V. Vakulenko (1990), poświęcone badaniom nad obrządkiem pogrzebowym kultury czerniachowskiej, w którym powtarzano za E. A. Symonovičem, że pochówki z północną orientacją są naruszane częściej od innych, a naruszanie grobów występuje na prawie wszystkich cmentarzyskach kultury czerniachowskiej. Podejmuje też próbę rekonstrukcji stroju na podstawie badań cmentarzysk i elementów wyposażenia. Zwraca uwagę, że określanie płci wyłącznie na podstawie archeologicznych wyznaczników nie jest łatwe, gdyż wiadomo tylko, że pochówki męskie są uboższe od żeńskich. Już na podstawie antropologicznych wyznaczników B. V. Magomedov określił, że strój męski składał się z fibuli, sprzączki, czasem niewielkiej ilości paciorków, amuletu-zawieszki, a przy pasie noża i krzesiwa.

Podane przykłady prac nie oddają pełni zagadnienia wyposażenia grobów męskich w interesujących nas kulturach. Dlatego została podjęta próba pełniejszej analizy wyposażenia grobów męskich, zarówno w kulturze czerniachowskiej, jak i Sintana de Mureș, w celu uchwycenia ewentualnych podobieństw i różnic.

ANALIZA ZESPOŁÓW GROBOWYCH – UWAGI WSTĘPNE

Podstawą do badań były wyłącznie groby posiadające analizę antropologiczną, a ich celem określenie różnic w wyposażeniu poszczególnych osobników męskich ze względu na ich wiek, rozmieszczenie poszczególnych elementów wyposażenia w jamie grobowej oraz wykazanie ewentualnych różnic chronologicznych i terytorialnych.

W badaniach zostały uwzględnione groby kultury czerniachowskiej i jej rumuńskiego odłamu, czyli kultury Sintana de Mureș (V. Bierbrauer 1999, s. 211), w celu wykazania ewentualnych różnic w wyposażeniu tych grup.

Ze względu na wyposażenie groby zostały podzielone na podstawie pracy K. Godłowskiego (1960), jednak nieco zmodyfikowanej i dopasowanej do charakterystyki wyposażenia kultury czerniachowskiej, (na przykład brakiem broni w grobach). I tak, groby podzielono na:

- groby bogato wyposażone – częściowo odpowiada im II grupa według K. Godłowskiego (1960, s. 52), ale dokładniej zaliczono tu od 7 do kilkunastu naczyń, 3 i więcej ozdób i części stroju, importy szklane i pojedyncze ozdoby złote;
- groby średnio wyposażone – częściowo odpowiada im III grupa według K. Godłowskiego (1960, s. 52–53), ale zmodyfikowana od 2 do 6 naczyń, 1–2 ozdób i części stroju, 1–2 zawieszki;
- groby ubogo wyposażone – częściowo odpowiada im IV i V grupa według K. Godłowskiego (1960, s. 52–53), lecz w tych pochówkach na ogół znajdują się tylko 1–2 przedmioty, najczęściej jest to ceramika i pojedyncze

elementy stroju, ewentualnie przedmioty codziennego użytku;

- groby bez wyposażenia.

Wszystkie zabytki zostały określone według ogólnie przyjętych typologii, a na ich podstawie została określona chronologia tych pochówków, według podziału E. L. Gorochovskiego (1988) na V fazę, mianowicie fazę I datowaną na ok. 230–270 r., fazę II na ok. 270–330 r., fazę I/II na połowę III – połowę IV wieku, fazę III na 330–380 r., fazę IV na 350–400 r. i fazę V na 375/380–420/430 r. Nie wszystkie groby zostały wydatowane z powodu braku informacji o wyznacznikach chronologicznych. W takich wypadkach nie była podawana chronologia ramowa cmentarzyska. Przy określaniu zespołów grobowych były stosowane klasyfikacje typologiczne:

dla zapinek:

- A. (O. Almgren 1923),
- typologia A. Kokowskiego (1995),
- typologia fibul blachowatych według A. Kokowskiego (1996),
- fibule typu Bügelknopffibeln według E. Meyera (1960);

dla sprzączek:

- M-L (R. Madyda-Legutko 1986);

dla importów:

- E (H. Eggers 1951);

dla amfor:

- Zeest (I. B. Zeest 1960);

dla grzebieni:

- ST (S. Thomas 1960);

dla paciorków:

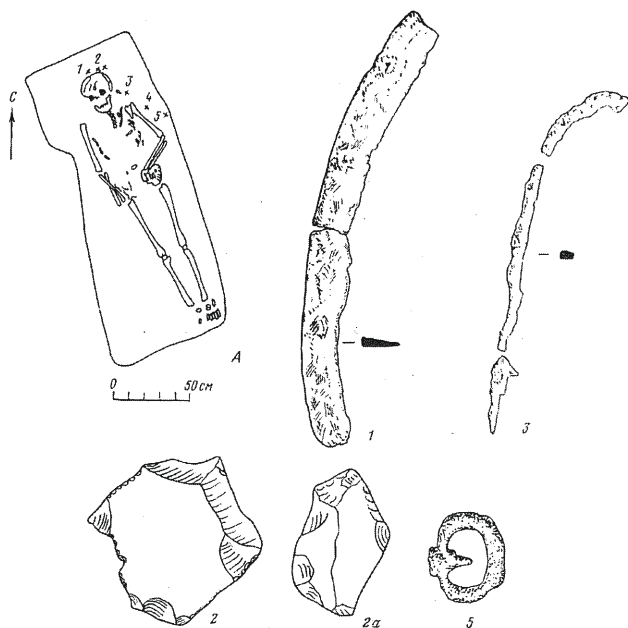
- Al. (E. M. Alekseeva 1975, 1978),
- T-M (M. Tempelmann-Mączyńska 1985);

dla kluczy:

- typologia według A. Kokowskiego (1997).

ANALIZA WYPOSAŻENIA GROBÓW MĘSKICH KULTURY CZERNIACHOWSKIEJ

W ogólnej analizie zespołów grobowych kultury czerniachowskiej zostało wykorzystanych 576 grobów posiadających analizę antropologiczną z 40 stanowisk. Grobów określonych jako groby męskie wyróżniono 94, co stanowi ok. 16,3% grobów kultury czerniachowskiej. Wystąpiły tylko dwa groby ciałopalne: popielnicowy i jamowy, pozostałe to groby szkieletowe.

Ryc. 2. Oselivka, grób 18 (wg G. F. Nikitina 1988, s. 27, tabl. 12, A, 1-5)
 Abb. 2. Oselivka, Grab 18 (anhand G. F. Nikitina 1988, s. 27, Taf. 12, A, 1-5)
 Рис. 2. Оселивка, погребение 18 (Г. Ф. Никитина 1988, с. 27, табл. 12, А, 1-5)

Groby bez wyposażenia to 30 pochówków, czyli ok. 31,9% wszystkich analizowanych pochówków męskich. Wszystkie są grobami szkieletowymi. Większość zmarłych jest pochowana w pozycji na wznak, tylko jeden mężczyzna został pochowany na lewym boku (Maslovo, grób 80). W dwóch grobach zaobserwowano ślady bali drewnianych (Cholmskoe, grób 15 i Kanev, grób 14), a w jednym na szkielecie leżał duży, płaski kamień (Oselivka, grób 55). W trzech pochówkach z cementarzyska Gavrilovka (85, 89 i 102) w wypełniku jamy grobowej znajdowały się fragmenty ceramiki z epoki brązu, ale nie zostały one zaliczone do elementów wyposażenia. Jediną cechą wspólną tych pochówków jest to, że wiek większości zmarłych nie przekracza 30-40 lat.

Groby ubogo wyposażone (tabela I) to 25 grobów, czyli ok. 26,6% grobów męskich. Wśród nich tylko jeden to grób jamowy (Kanev, grób 6), pozostałe to szkieletowe. W większości tych grobów znajdowały się pojedyncze przedmioty, przede wszystkim narzędzia codziennego użytku, takie jak noże, fragmenty prawdopodobnie szydeł żelaznych, pojedyncze fragmenty krzesiwa żelaznego czy krzemień. Pojawiają się fragmenty ceramiki, lub całe naczynia (do dwóch egzemplarzy), w jednym z grobów znalazły się fragmenty ceramiki sarmackiej. W dwóch grobach pojawiają się fragmenty amfor. Jeżeli chodzi o ozdoby stroju występuje tylko jedna fibula i dwie sprzączki, paciorki od jednego do kilku sztuk (szklane, z wapienia (?) i karneolu), pojedynczo pojawiła się muszla i kiel dzika. Dodatkowy element wyposażenia stanowiły w trzech grobach kości zwierzęce.

Grobów ze średnim wyposażeniem (tabela II) wyodrębniono 33, co stanowi ok. 35,1% wśród grobów męskich.

Tabela 1

Groby męskie kultury czerniachowskiej z ubogim wyposażeniem

Lp.	Stanowisko i nr grobu	Wyposażenie	Wiek	Orientacja szkieletu	Faza	Literatura
1	2	3	4	5	6	7
1.	Balcaty II, 22	Fragm. ceramiki	-	E	-	Ě. A. Rikman 1988
2.	Cholmskoe, 25	Sprzączka	? ok. 40 lat	N-E	IV	A. V. Gudkova, M. M. Fokeev 1984
3.	Cholmskoe, 33	Fragm. szydeł (?)	adultus, do 25 lat	W	-	A. V. Gudkova, M. M. Fokeev 1984
4.	Cholmskoe, 53	Fragm. szydła (?)	adultus	W	-	A. V. Gudkova, M. M. Fokeev 1984
5.	Cholmskoe, 54	Paciorek	-	W	-	A. V. Gudkova, M. M. Fokeev 1984
6.	Gavrilovka, 48	Fragm. ceramiki	?	W z odch. S	-	E. A. Symonovič 1960
7.	Gavrilovka, 61	Paciorki, fragm. ceramiki z epoki brązu	-	S-W	-	E. A. Symonovič 1960
8.	Kanev, 6	Paciorek	-	jamowy	-	O. V. Petrauskas 1997
9.	Koblevo, 19	Fragm. ceramiki, w tym amfory	?	-	-	E. A. Symonovič 1979

1	2	3	4	5	6	7
10.	Koblevo, 23	Fragm. ceramiki	30-35 lat	-	-	E. A. Symonovič 1979
11.	Koblevo, 32	Fragm. naczynia, fragm. szydła (?)	-	-	-	E. A. Symonovič 1979
12.	Kosanovo, 4	Fragm. naczynia	-	N z odch. W	-	N. M. Kravčenko 1967
13.	Krinički, 2	Fragm. krzesiwa, fragm. krzemienia	-	W z odch. N	-	E. A. Symonovič 1960
14.	Lochvica, 8	2 naczynia	-	N-NE	-	D. T. Berezovec, V. P. Petrov 1960
15.	Malaešty, 2	Fragm. noża	20-25 lat	N-W	-	G. B. Fedorov 1960
16.	Malaešty, 10	Fragm. ceramiki, w tym naczynia sarmackiego	30-35 lat	W	-	G. B. Fedorov 1960
17.	Malaešty, 26	Fragm. ceramicznego żuźla	40-45 lat	N-W	-	G. B. Fedorov 1960
18.	Malaešty, 31	Fragm. ceramiki, muszla, kiel dzika	40 lat	W ?	-	G. B. Fedorov 1960
19.	Maslovo, 74	Fibula	-	N z odch. E	III	V. P. Petrov 1964a
20.	Maslovo, 88	Naczynie i fragm. innego, nóż, k. zwierzęce	-	-	-	V. P. Petrov 1964a
21.	Odaja, 18	Naczynie, sprzączka, k. zwierzęce	40-45 lat	-	III	G. F. Nikitina 1996
22.	Rakovec-Česno- vskij, 8	Nóż, k. zwierzęce	-	-	-	I. S. Vinokur, M. I. Ostrovskij 1967
23.	Ranževoe, 4	Fragm. amfory	-	E	-	E. A. Symonovič 1979
24.	Romankovcy, 1	Fragm. ceramiki, k. zwierzęce	40-60 lat	W ?	-	G. F. Nikitina 1996a
25.	Sabadaš- Ochmatovo, 6	Sprzączka	-	N	I	E. A. Symonovič 1988

Tabela 2

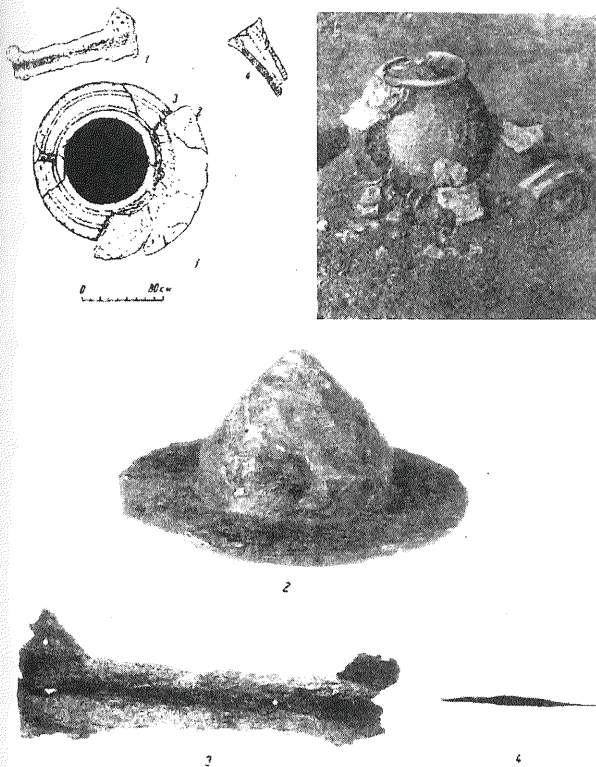
Groby męskie kultury czerniachowskiej ze średnim wyposażeniem

Lp.	Stanowisko i nr grobu	Wyposażenie	Wiek	Orientacja szkieletu	Faza	Literatura
1	2	3	4	5	6	7
1.	Cholmskoe, 50	2 fibule, pierścień, paciorki	-	W	III	A. V. Gudkova, M. M. Fokeev 1984
2.	Čistilov, 3	7 naczyń, grzebień, przedmiot kościany, fragm. paciorka	40-55 lat	N z odch. E	-	I. P. Gereta, E. A. Charitonov 1979
3.	Dumanov, 42	Fragm. ceramiki, sprzączka	-	N z odch. E	-	V. V. Kropotkin 1981
4.	Furmanovka, 2	5 naczyń, sprzączka, szydło, nóż, grzebień, k. zwierzęce	35-40 lat	N-E	III	E. A. Symonovič 1988a
5.	Gavrilovka 33	3 naczynia, fibula, sprzączka, nóż, wisiorek, grzebień, k. zwierzęce	45-55 lat	N-E	IV	E. A. Symonovič 1960a
6.	Gavrilovka, 70	Fragm. naczynia, nóż, wisiorek, paciorki, prześlík, k. zwierzęca	? 50-60 lat	N-W	-	E. A. Symonovič 1960a
7.	Gavrilovka, 79	Fragm. ceramiki, fragm. naczynia szklanego, sprzączka, pierścień srebrny, fragm. noża, fragm. grzebienia, panczerze żółwi, k. zwierzęce	-	-	-	E. A. Symonovič 1960a
8.	Gavrilovka, 97	4 naczynia, fragm. sprężyny fibuli, fragm. grzebienia, prześlík, paciorki, skorupa jajka	-	-	-	E. A. Symonovič 1960a
9.	Kanev, 5	Fragm. ceramiki, 7 zawieszek, krzesiwo krzemienne	45-55 lat	N	-	O. V. Petrauskas 1997
10.	Kanev, 17	Sprzączka, nóż, fragm. szkła	55-65 lat	N	III	O. V. Petrauskas 1997
11.	Koblevo, 8	Fragm. naczynia, fragm. naczynia szklanego, fragm. przedmiotów żelaznych, fragm. brązu, paciorki, igielnik, fragm. przedmiotu drewnianego, 2 krzemienie	25-30 lat	-	-	E. A. Symonovič 1979
12.	Koblevo, 31	2 naczynia i fragm. 3 innych, fragm. trzonka, fragm. 1 noża albo 2, osełka, odłupek krzemienia, paciorek, k. zwierzęce	30-40 lat	-	IV	E. A. Symonovič 1979

1	2	3	4	5	6	7
13.	Kosanovo, 7	3 naczynia i fragm. 2 innych, sprężyna fibuli, grzebień, paciorek, k. zwierzęce	-	N	II ?	N. M. Kravčenko 1967
14.	Kosanovo, 8	2 naczynia, fibula, sprzączka, fragm. paciorka	-	N z odch. W	III	N. M. Kravčenko 1967
15.	Kosanovo, 13	6 naczyń, naczynie szklane, grzebień, fragm. granitu	-	N	IV	N. M. Kravčenko 1967
16.	Kurniki, 5	Fragm. naczynia szklanego, paciorki	35-40 lat	W z odch. N	IV	B. V. Magomedov 1999
17.	Kurniki, 6	Paciorki	30-35 lat	W	-	B. V. Magomedov 1999
18.	Kurniki, 8	Paciorki	30-35 lat	N-W z odch. W	-	B. V. Magomedov 1999
19.	Malaešty, A	9 naczyń	-	N-NW	-	G. B. Fedorov 1960
20.	Malaešty, 20	Popielnica, umbo, imacz	-	popielnicowy	I-IV	G. B. Fedorov 1960
21.	Malaešty, 33	4 naczynia, naczynie szklane, fragm. noża (?), k. zwierzęce	ok. 40 lat	N	V	G. B. Fedorov 1960
22.	Maslovo, 69	5 naczyń i fragm. innego, nóż, osełka, grzebień, k. zwierzęce	-	N z odch. W	V	V. P. Petrov 1964a
23.	Maslovo, 86	4 naczynia, fragm. granitu, k. zwierzęce	-	N z odch. W	-	V. P. Petrov 1964a+
24.	Odaja, 23	Fragm. ceramiki toczonej i szklanej, fragm. naczynia szklanego, 2 ostrogi srebrne, muszle, k. zwierzęce	30-40 lat	N	V	G. F. Nikitina 1996
25.	Oselivka, 16	Naczynie, amfora, fragm. sprzączki, 2 wióry krzemienne	20-25 lat	N-W	III-IV	G. F. Nikitina 1988
26.	Oselivka, 18	Sprzączka, nóż, przedmiot żelazny, narzędzie w typie sierpa, 2 odłupki krzemienne	powyżej 60 lat	N-W z odch. W	III	G. F. Nikitina 1988
27.	Oselivka, 51	4 naczynia, grot strzały, sprzączka, nóż, grzebień, przęślik, k. zwierzęce	30-35 lat	N	III	G. F. Nikitina 1988
28.	Ranževoe, 18	Naczynie szklane	-	W	V	E. A. Symonovič 1979
29.	Romankovcy, 18	Fragm. naczynia, nożyczki, fragm. igielnika, igła, grzebień, paciorki, k. zwierzęce	-	N	IV	G. F. Nikitina 1996a
30.	Romankovcy, 24	Fragm. ceramiki, fragm. 2 naczyń szklanych, m.in. typu „Werbkowice”	40-60 lat	W	III	G. F. Nikitina 1996a
31.	Romankovcy, 57	Fragm. 2 naczyń szklanych, sprzączka, szydło, paciorki, oprawki kościane, przedmiot kościany	35-40 lat	W z odch. N	III	G. F. Nikitina 1996a
32.	Ružičanka, 11	Fragm. naczynia szklanego, 3 klucze, fragm. zamka	-	N-W	I	I. S. Vinokur 1979
33.	Syčavka	6 naczyń, fragm. kubka szklanego, sprzączka, 4 blaszki brązowe, grzebień	ok. 30 lat	N	-	G. B. Fedorov, M. G. Rošal' 1979

Tylko jeden z nich to grób popielnicowy (Malaešty, grób 20 – ryc. 3), pozostałe to szkieletowe. Jak zazwyczaj standardowym wyposażeniem są naczynia gliniane (nie występują tylko w siedmiu grobach, ale w czterech zamiast nich występują naczynia szklane), na ogół garnki, miski i dzbany, zdarzają się naczynia miniaturowe, ale w niedużych ilościach. W grobach występują bądź tylko fragmenty ceramiki (kilku naczyń), bądź całe (od 1 do 9 naczyń). W dwóch grobach wystąpiły wazy z trzema uchwytami. Często zdarzają się naczynia szklane. Są to przeważnie kubki szklane, najczęściej stożkowate, występujące po jednym egzemplarzu w grobie. Wyjątkiem jest grób 24 z cmentarzyska Romankovcy, w którym wystąpiły fragmenty miski szklanej E 199 lub E 200 i fragmenty miski szklanej typu „Werbkowice”. Amfory raczej nie występują w grobach męskich. Jedyny taki przypadek to grób 16 z cmentarzyska Oselivka, w którym wystąpiła amfora typu Zeest 91a.

W grobach męskich wyróżnionych jako średnio wyposażone fibule występują dosyć rzadko, zawsze w pojedynczym egzemplarzu (tylko w grobie Cholmskoe 50 wystąpiły dwie), a nawet tylko ich sprężyny. Zdecydowanie więcej jest sprzączek, częściej wykonanych z żelaza niż z brązu. Tylko w dwóch grobach pojawił się komplet fibula i sprzączka. Również w dwóch grobach znalazły się pierścienie, w tym jeden srebrny. Dosyć często pojawiają się paciorki (w dwóch grobach był to jedyny element wyposażenia), najczęściej w kilku egzemplarzach, przeważnie szklane, z innych surowców występują pojedynczo. Wyjątkiem są trzy groby: w dwóch paciorki wystąpiły w ponad 50 egzemplarzach, a w grobie 8 z cmentarzyska Kurniki ponad 110. Dosyć rzadko zdarzają się grzebienie, zawieszki i amulety, pojedynczo pojawił się wisiołek cylindryczny, wisiołek z muszli, czy przewiercona kość bobra. Wyjątkiem jest grób 5 z cmentarzyska Kanev, w który wystąpiło siedem

Ryc. 3. Malaešty, grób 20 (wg G. B. Fedorov 1960, s. 270–272, ryc. 8; 13, 2–3)

Abb. 3. Malaešty, Grab 20 (anhand G. B. Fedorov 1960, s. 270–272, Abb. 8; 13, 2–3)

Рис. 3. Малаешты, погребение 20 (Г. Б. Федоров 1960, с. 270–272, рис. 8; 13, 2–3)

zawieszek brązowych, rurkowatych, T-M 526 z jedynymi w tych grobach egzemplarzami muszli.

W grobach męskich pojawiły się również, zazwyczaj niespotykane w kulturze czerniachowskiej, elementy uzbrojenia (V. Bierbrauer 1999, s. 216; B. V. Magomedov 2001, s. 30 i inni). W grobie popielnicowym² (Malaešty, 20 – ryc. 2) wystąpiło umbo kopulasto-stożkowate i imacz rynienkowaty (K. Godłowski 1992)³. Dodatkowo w grobie 23 z Odaja (ryc. 3) w skórzanym woreczku znajdowały się 2 ostrogi srebrne typu „Leuna”, a w grobie 51 z cmentarzyska Oselivka brązowy grot strzały scytyjskiej.

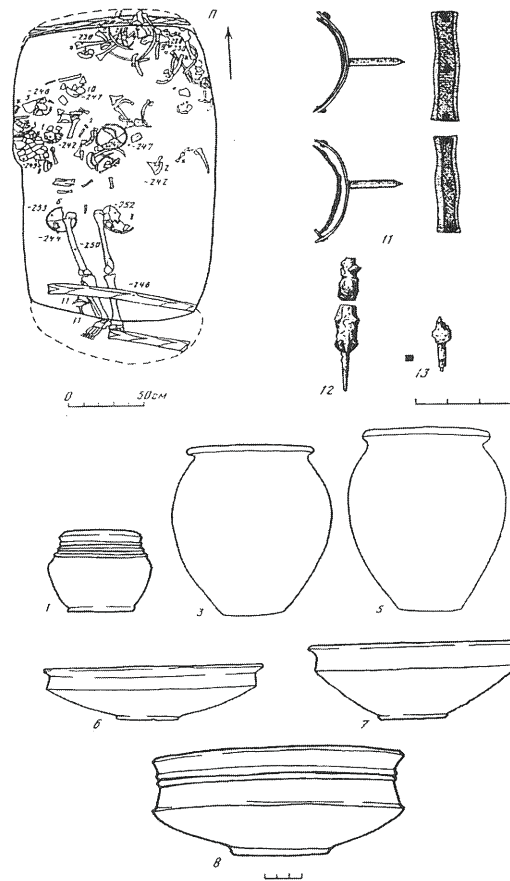
W grobie 18 z Oselivki (ryc. 2) znajdowało się narzędzie żelazne w typie sierpa, a w 11 z Rużičanki trzy klucze żelazne razem z fragmentami zamka. Wyjątkowym elementem wyposażenia były pancerze czterech żółwi znalezione w wypełniku grobu 79 z cmentarzyska Gavrilovka, mające prawdopodobnie znaczenie magiczne (E. A. Symonovič 1963, s. 58; B. V. Magomedov 2001, s. 31).

Stałym elementem wyposażenia wśród mężczyzn były noże, krzesiwa, krzemienie, oselki, zdarzały się igielniki z igłami, a nawet przeszłiki (w trzech grobach). W niektórych grobach pojawiły się także kości zwierzęce, przede wszystkim bydła rogatego, owcy i ptaków czy fragmenty granitu.

Grobów bogato wyposażonych (tabela III) zostało wyodrębnionych 6 (ok. 6,3% wśród grobów męskich). Wszystkie

² B. V. Magomedov (2001, s. 30) uważa, że jeżeli już występują elementy uzbrojenia w grobach, to najczęściej w ciałopalnych, co jest związane z tradycjami kultury przeworskiej.

³ Ten zespół został zakwalifikowany jako grupa 7 uzbrojenia wg K. Godłowskiego, datowany na fazę C1b-C3.

Ryc. 4. Odaja, grób 23 (wg G. F. Nikitina 1996, s. 16–17, ryc. 5, tabl. 17–18)

Abb. 4. Odaja, Grab 23 (anhand G. F. Nikitina 1996, s. 16–17, Abb. 5, Taf. 5, Taf. 17–18)

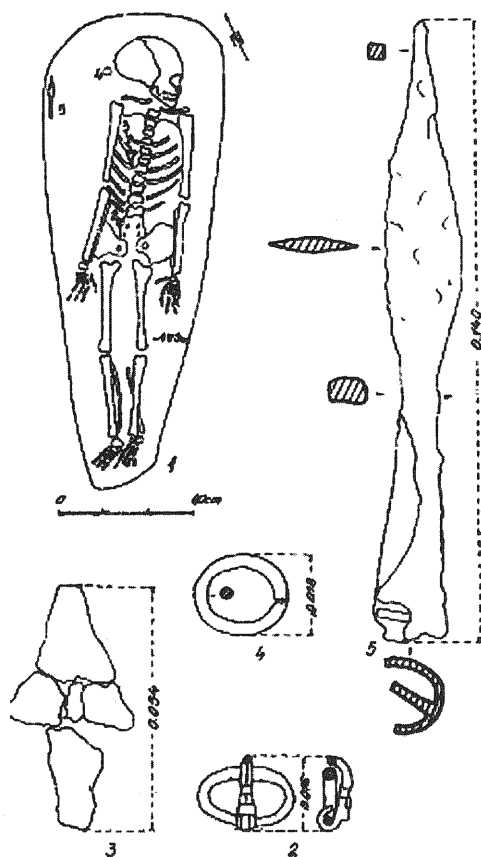
Рис. 4. Одая, погребение 23 (Г. Ф. Никитина 1996, с. 16–17, рис. 5, табл. 17–18)

są grobami szkieletowymi, zmarli najczęściej są pochowani z głową w kierunkach N, N-E, N-W, czy N z odchyleniami, w wieku od 30 do 50 lat. Większość z nich jest datowana na fazę III. W grobach z bogatym wyposażeniem rzadkością są narzędzia, pojedynczo pojawia się nóż, czy fragment igły, standardowym elementem są natomiast naczynia gliniane, w tych samych formach co poprzednio (miska z trzema uchwytami wystąpiła również w dwóch grobach). Amfora występuje tylko w jednym grobie, częściej za to naczynia szklane, przeważnie kubki zbliżone do E 213 i E 228. Wyjątkiem jest grób, w który znajdowały się fragmenty trzech kubków szklanych (Malaešty, grób 35). Standardowo zmarły był wyposażony w komplet fibula i sprzączka lub fibula i dwie sprzączki (tylko w grobie 9 z Kosanova – ryc. 5 – wystąpiła Bügelknopffibel II–IV serii według E. Meyera) oraz grzebień. W dwóch grobach z Kosanova (9 i 15) znalazły się dwa i cztery wisiorki wiaderkowate (brązowe i żelazne), czasem występowały kości zwierzęce, a pojedynczo fragment granitu czy krzemień.

Większość grobów męskich to groby szkieletowe (wystąpił tylko jeden popielnicowy i jeden jamowy), najczęściej w pozycjach wyprostowanych; z głowami w kierunku W (21 razy), N (17 razy) czy N-W (10 razy), pozostałe kierunki występują rzadziej (tylko dwa razy w kierunku E, brak kierunku S). Czasem zmarli mieli zgięte kończyny, ale nie było to regułą. W pojedynczych przypadkach zmarli byli układani na lewym bądź na prawym boku, raz w pozycji skurczonej, na lewym boku, a trzy razy w pozycji półsiedzącej, lekko pochylonej.

Groby męskie kultury czerniachowskiej z bogatym wyposażeniem

Lp.	Stanowisko i nr grobu	Wyposażenie	Wiek	Orientacja szkieletu	Faza	Literatura
1.	Furmanovka, 8	9 naczyń, naczynie szklane, fibula, sprzączka, nóż, grzebień, fragm. igły lub szpili, krzemień, k. zwierzęce	40–50 lat	N-E	IV	E. A. Symonovič 1988a
2.	Kosanovo, 9	7 naczyń i fragm. 2 innych, naczynie szklane, Bügelknopffibel, sprzączka i fragm. drugiej, grzebień, 2 wisiorki wiaderkowate, paciorek, fragm. granitu, k. zwierzęce	-	N	III	N. M. Kravčenko 1967
3.	Kosanovo, 15	5 naczyń, naczynie szklane, fibula i fragm. drugiej, fragm. sprzączki, 4 wisiorki wiaderkowate	-	N	III	N. M. Kravčenko 1967
4.	Malaešty, 4	6 naczyń, amfora, fibula, sprzączka, fragm. noża (?)	30–35 lat	S-W	III	G. B. Fedorov 1960
5.	Malaešty, 35	8 naczyń, fragm. 3 naczyń szklanych, 2 sprzączki	30–35 lat	N-W	III	G. B. Fedorov 1960
6.	Odaja, 7	7 naczyń, fibula, 2 sprzączki, grzebień, k. zwierzęce	40–45 lat	N z odch. E	III	G. F. Nikitina 1996

Ryc. 6. Lețcani, grób 25 (wg C. Błoșin 1975, s. 236, ryc. 23, 1–5)

Abb. 6. Lețcani, Grab 25 (anhand C. Błoșiu 1975, s. 236, Abb. 23, 1–5)

Рис. 6. Lețcani, погребение 25 (C. Błoșiu 1975, s. 236, рyc. 23, 1–5)

W dwóch grobach odkryto pozostałość bali drewnianych, a w pięciu znajdowały się płyty kamienne pod szkieletem lub nad nim.

Naczynia znajdowano na całej powierzchni jamy, fibule na obojczykach bądź kościach ramiennych. Sprzączki leżały na miednicy, często po jej prawej lub lewej stronie, w jednym przypadku obok kości lewego przedramienia (Oslevka, grób 18). Grzebień znajdowały się obok czaszki lub kości rąk, a igielniki między udami lub obok szkieletu. Paciorki leżały w okolicach kręgów szyjnych, na klatce piersiowej bądź dookoła czaszki, jeżeli kolia liczyła więcej paciorków. Zawieszki brązowe znajdowały się w okolicach miednicy, narzędzie w typie sierpa obok czaszki, ostrogi obok kości prawego podudzia.

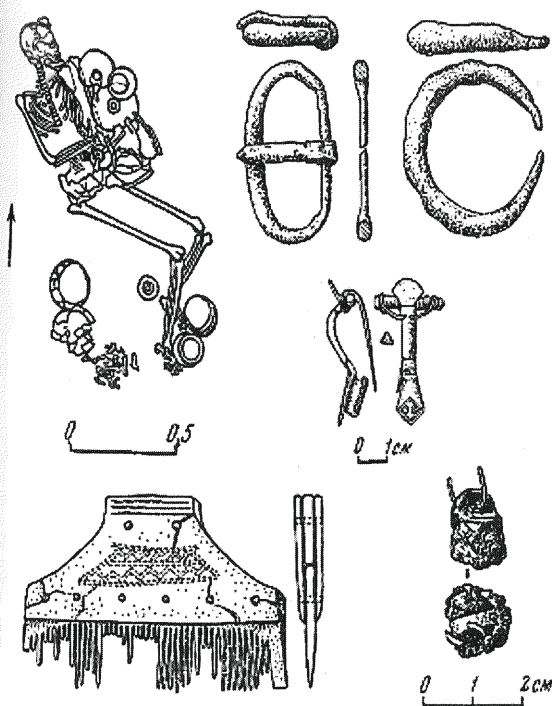
Najczęstszymi typami zabytków, które występują w grobach męskich, to fibule A.VI.162 (3 sztuki), pojedynczo Kokowski ZM-25, A.VI s. 1 i Bügelknopffibel II–IV serii według E. Meyera. Ze sprzączek występują M-L H11, M-L H30 (po 3 sztuki) i M-L H13 (2 sztuki), częściej żelazne jak brązowe. Z naczyń szklanych najczęstsze są kubki szklane: E 230, E 199 lub E 200, albo formy stożkowate. W grobach męskich wystąpiły również pojedyncze elementy uzbrojenia: umbo kopulasto-stożkowate, imacz rynienkowaty, o krótkich płytkach do nitów, grot strzały scytyjskiej i dwie ostrogi srebrne typu „Leuna”. Czasem jednym elementem wyposażenia były paciorki, nawet do 110 sztuk, najczęściej szklane Al.1-17, Al.58-59, Al.86, Al.134. Pojedynczo występowały zawieszki (takie jak 7 rurkowatych T-M 526) i wisiorki wiaderkowate, ewentualnie grzebień. W grobach męskich masowo znajdowano narzędzia, takie jak noże, osełki, krzesiwa czy pojedynczy egzemplarz narzędzia żelaznego w typie sierpa.

Chronologiczne grobów datowanych na fazę I było 2, na II (?) 1, na III 15, na IV 7, na V 4. Pozostałe albo nie miały wyznaczonej chronologii, albo była ona bardzo szeroka.

ANALIZA WYPOSAŻENIA GROBÓW MĘSKICH KULTURY SÎNTANA DE MUREȘ

Do ogólnej analizy zespołów grobowych kultury Sîntana de Mureș zostało wykorzystanych 317 grobów z analizami antropologicznymi z 10 stanowisk, z terenów Muntenii

i Mołdawii. Grobów określonych jako męskie jest 35, czyli ok. 11% wśród grobów kultury Sîntana de Mureș. Wszystkie to groby szkieletowe.

Ryc. 6. Kosanovo, grób 9 (wg N. M. Kravčenko 1967, s. 87, ryc. 4, 9, tabl. IX 25, X 7, 20, X 12, XVI 4)

Abb. 6. Kosanovo, Grab 9 (anhand N. M. Kravčenko 1967, s. 87, Abb. 4, 9, Taf. IX 25, X 7, 20, X 12, XVI 4)

Рис. 6. Косаново, погребение 9 (Н. М. Кравченко 1967, с. 87, рис. 4, 9, табл. IX 25, X 7, 20, X 12, XVI 4)

Groby bez wyposażenia stanowią ok. 17% wszystkich pochówków męskich, jest ich sześć, z dwóch cmentarzysk (Spanțov, grób 11, 19, 21 i Țirgșor, grób 4, 122, 132). Wszyscy pochowani są w pozycji wyprostowanej, na plecach, z głową skierowaną w różnych kierunkach, przeważnie ułożoną w lewo. Tylko w grobie 122 z Țirgșor ręce były zgięte w łokciach i ułożone na piersiach, a w 132 z tego samego stanowiska nogi ugięte w kolanach. Określenia wieku są na ogół bardzo szerokie, od adultus-maturus do maturus-senilis.

Groby z wyposażeniem ubogim (tabela IV) to 40% wszystkich grobów męskich, czyli 14 pochówków. Często wyposażenie stanowiły naczynia gliniane w liczbie 1–3, najczęściej były to garnki, ewentualnie miska lub dzban. Jeżeli w grobie nie było naczyń, to znajdowały się 1–2 przedmiotów metalowych. Tylko jeden pochowany miał w wyposażeniu fibulę (Spanțov, grób 40), w pozostałych są to sprzączka i nóż (Țirgșor, grób 161), ewentualnie nóż i przedmiot żelazny (Țirgșor, grób 152). W tej grupie grobów zdarzył się jeden grzebień i jedno szydło, a tylko w trzech kości zwierzęce. Są to najczęściej groby bez sprecyzowanej chronologii i wieku pochowanego osobnika.

Groby ze średnim wyposażeniem (tabela V) stanowią również 40% grobów męskich, czyli 14 pochówków. Wydaje się, iż pewną zasadą w pochówkach tej grupy jest obecność w grobie przynajmniej jednego przedmiotu metalowego. W dalszym ciągu obecne są naczynia gliniane, w liczbie 1–5, ale tu następuje ich większe zróżnicowanie, pojawiają się dzba-

Tabela 4

Groby męskie kultury Sintana de Mureș z ubogim wyposażeniem

Lp.	Stanowisko i nr grobu	Wyposażenie	Wiek	Orientacja szkieletu	Faza	Literatura
1.	Lețcani, 28	3 naczynia	30–40 lat	N	-	C. Błoșiu 1975
2.	Spanțov, 1	3 naczynia	maturus	N-W	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
3.	Spanțov, 26	2 naczynia i fragm. innego	maturus	N	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
4.	Spanțov, 28	3 naczynia, k. zwierzęce	adultus	N-NW	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
5.	Spanțov, 29	2 naczynia	maturus	-	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
6.	Spanțov, 38	Naczynie, k. zwierzęce	maturus	N-NW	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
7.	Spanțov, 40	Fibula	maturus	-	III	B. Mitrea, C. Preda 1966
8.	Țirgșor, 6	Fragm. naczynia, szydło, k. zwierzęce	dorosły	N-NE	-	Gh. Diaconu 1965
9.	Țirgșor, 7	2 przedmioty: brązowy i żelazny	dorosły	N-NE	-	Gh. Diaconu 1965
10.	Țirgșor, 90	Fragm. naczynia	dorosły	N	-	Gh. Diaconu 1965
11.	Țirgșor, 104	Naczynie, grzebień	dorosły	N	V	Gh. Diaconu 1965
12.	Țirgșor, 137	Sprzączka	dorosły	N-NW	-	Gh. Diaconu 1965
13.	Țirgșor, 152	Nóż, przedmiot żelazny	dorosły	N	-	Gh. Diaconu 1965
14.	Țirgșor, 161	Sprzączka, nóż	dorosły	N	-	Gh. Diaconu 1965

Groby męskie kultury Sîntana de Mureș ze średnim wyposażeniem

Lp.	Stanowisko i nr grobu	Wyposażenie	Wiek	Orientacja szkieletu	Faza	Literatura
1.	Gherăseni, 14	2 naczynia, grzebień, k. zwierzęce	? maturus	N	IV?	Gh. Diaconu 1977
2.	Lețcani, 21	4 naczynia, fragm. umbra (?), moneta srebrna, nóż, fragm. grzebienia	ok. 30 lat	N	-	C. Bloșiu 1975
3.	Lețcani, 25	Grot włóczni, grot strzały, sprzączka, pierścień-kolczyk	25-30 lat	N-NE	IV	C. Bloșiu 1975
4.	Lețcani, 34	2 naczynia, 2 sprzączki, nóż, grzebień, k. zwierzęce	40-45 lat	W-NW	III	C. Bloșiu 1975
5.	Spanțov, 3	2 naczynia, paciorki	maturus	N	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
6.	Spanțov, 5	2 naczynia, amfora, pierścień	maturus	N-NW	III-IV	B. Mitrea, C. Preda 1966
7.	Spanțov, 6	5 naczyń, szydło, fragm. grzebienia	maturus	-	-	B. Mitrea, C. Preda 1966
8.	Spanțov, 22	5 naczyń, fibula, grzebień	maturus	N-W	IV	B. Mitrea, C. Preda 1966
9.	Spanțov, 37	5 naczyń, 2 fibule, w tym srebrna, haftka, przedmiot brązowy, grzebień, paciorki, k. zwierzęce	maturus	N-NW	IV	B. Mitrea, C. Preda 1966
10.	Tîrgșor, 1	2 fibule, sprzączka, pierścień, nóż, paciorek	dorosły	N	IV	Gh. Diaconu 1965
11.	Tîrgșor, 10	Sprzączka, pierścień, przedmiot miedziany	dorosły	N-NE	-	Gh. Diaconu 1965
12.	Tîrgșor, 92	Fibula, sprzączka, paciorki	dorosły	N-NW	-	Gh. Diaconu 1965
13.	Tîrgșor, 107	2 naczynia, 2 fibule blachowate	dorosły	N	V	Gh. Diaconu 1965
14.	Tîrgșor, 281	2 naczynia, sprzączka, nóż, przedmiot żelazny	dorosły	N	IV	Gh. Diaconu 1965

ny, pojedynczo waza. Nie ma naczyń szklanych, ale w grobie 5 ze Spanțov znalazła się amfora Zeest 91a. Zdarzają się również groby bez naczyń (dokładnie cztery), ale wtedy zamiast nich jest więcej przedmiotów metalowych. W trzech zespołach wystąpiły po dwie fibule, (Spanțov, grób 37 i Tîrgșor, grób 1 i 107), a w grobie 34 z Lețcani dwie sprzączki. W trzech grobach wystąpiły pierścienie brązowe, w czterech noże żelazne, pojedynczo szydło. Interesujący jest grób 37 ze Spanțov (ryc. 7), ponieważ obok srebrnej i brązowej fibuli znajdowała się haftka i nieokreślony przedmiot brązowy. Poza tym na cmentarzysku Lețcani, w grobach 21 i 25 (ryc. 6) wystąpiły elementy uzbrojenia – prawdopodobnie fragmenty umbra oraz grot włóczni i strzały. Mało jest kości zwierzęcych (najczęściej owcy) i paciorków.

Tylko grób 179 z cmentarzyska w Tîrgșor (ryc. 8) można zaliczyć do grona najbogatszych. W nim wystąpiło rzadkie w analizowanym materiale naczynie szklane typu „Ługi” razem z pięcioma naczyniami glinianymi, fibulą, dwiema sprzączkami, nożem i nieokreślonym przedmiotem – wszystko z brązu – oraz grzebieniem rogowym.

Co do sposobu pochowania, to mężczyźni byli ułożeni na ogół w pozycjach wyprostowanych, na plecach, z głowami w kierunku N (8 razy), N-NW (4 razy), N-NE (3 razy), N-W (2 razy) i W (raz), odwróconymi najczęściej w lewo. Zdarza się ugięcie poszczególnych kończyn, ręce czasem ułożone są na piersiach. Zmarły w grobie 90 z cmentarzyska Tîrgșor miał skrzyżowane nogi, co świadczy najprawdopodobniej o ich związaniu (Gh. Diaconu 1965, s. 57).

Rozmieszczenie zabytków przeważnie było rozłożone w różnych częściach jamy, najczęściej dookoła szkieletu, nie wykazując szczególnych prawidłowości. Pojedyncze umbo zosta-

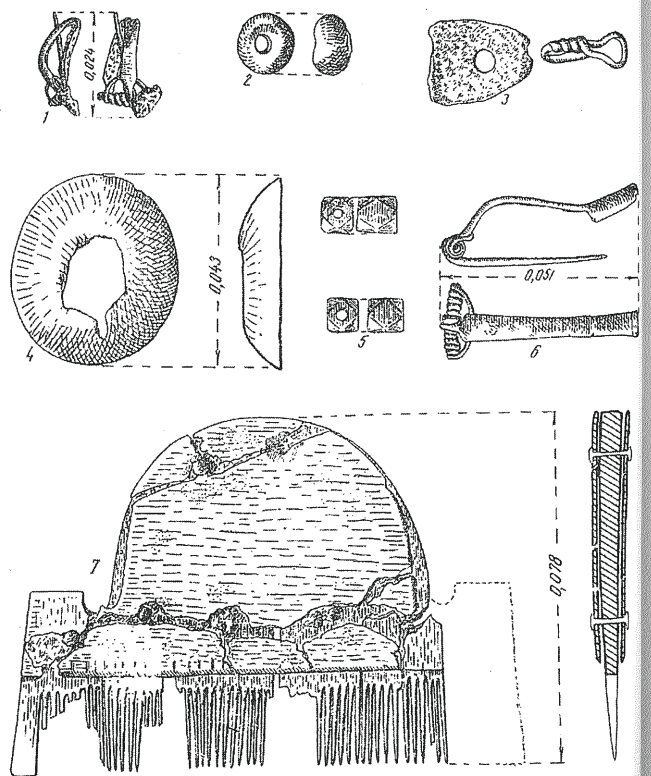
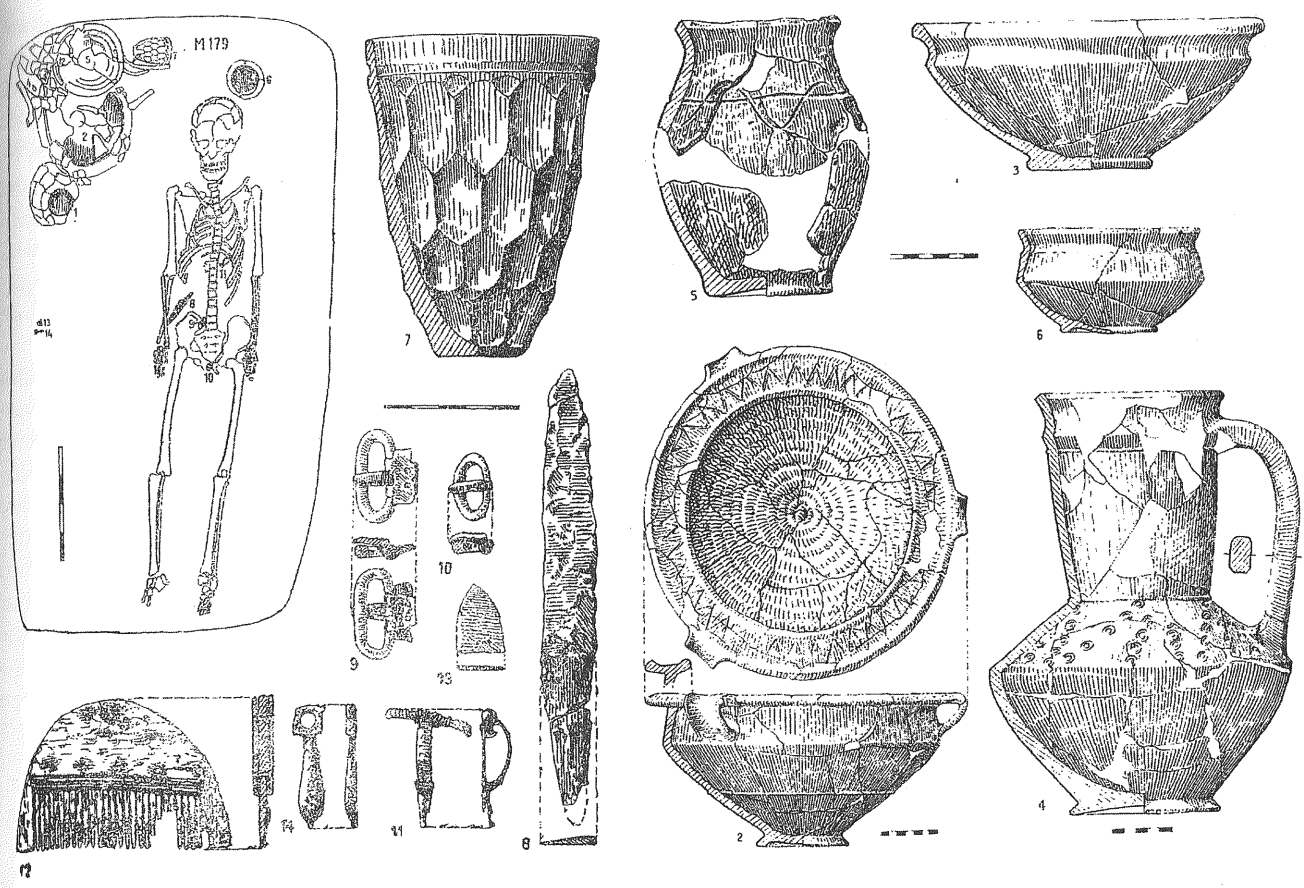

Fig. 61

Ryc. 7. Spanțov, grób 37 (bez ceramiki) (wg B. Mitrea, C. Preda 1966, s. 30-31, ryc. 59-61; 64, 1)

Abb. 7. Spanțov, Grab 37 (anhand B. Mitrea, C. Preda 1966, s. 30-31, Abb. 59-61; 64, 1)

Рис. 7. Spanțov, погребение 37 (B. Mitrea, C. Preda 1966, s. 30-31, ryc. 59-61; 64, 1)

Ryc. 8. Tirgșor, grób 179 (wg Gh. Diaconu 1965, s. 64, tabl. CIX; CX; CLXXVIII/2)
 Abb. 8. Tirgșor, Grab 170 (anhand Gh. Diaconu 1965, s. 64, Taf. CIX; CX; CLXXVIII/2)
 Рис. 8. Tirgșor, погребение 179 (Gh. Diaconu 1965, s. 64, tabl. CIX; CX; CLXXVIII/2)

to umieszczone obok kości miednicy, podwójne fibule obok prawej kości ramiennej, prawego obojczyka lub na obydwu obojczykach, a sprzączka tylko w jednym przypadku znajdowała się w rejonie pasa. W najbogatszym grobie sprzączki i fibula leżały w okolicach kręgow piersiowych.

Najczęściej w grobach męskich występują fibule Kokowski ZM-55A (4 sztuki), A.VI.162 (2 sztuki), 2 fibule blachowate Kokowski, grupa E2, A.VI.169 srebrna i sprzączki M-L H11 (3 sztuki), M-L H15, M-L H19, M-L H22, M-L H28. Z naczyń importowanych wystąpiła tylko amfora Zeest 91a i kubek szklany E 230. Paciorki występują sporadycznie, najczęściej po kilka sztuk: szklane, Al.1-17, Al.85, Al.135 i z karneolu

T-M 499a. Często zdarzają się pierścienie brązowe (4 sztuki). Pojawiają się noże (tylko 6 sztuk), grzebień (7 sztuk) – najczęściej ST III, z dzwonowatym uchwytem i inne przedmioty codziennego użytku. Mimo tego, że w zasadzie w kulturze Sîntana de Mureș nie ma zwyczaju wkładania broni do grobu (M. Mączyńska 1981, s. 235; V. Bierbrauer 1999, s. 229; B. V. Magomedov 2001, s. 30), pojawiają się pojedyncze elementy uzbrojenia, mianowicie grot włóczni, grot strzały i fragmenty umba.

Grobów datowanych na fazę III wyróżniono 2, jeden datowany na fazę III-IV, na IV 6, jeden na fazę V. W przypadku pozostałych nie została określona chronologia.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW ANALIZY

W grobach męskich kultury czerniachowskiej można zauważyć preferencję wyposażenia w przedmioty metalowe, najczęściej narzędzia. Znacznie mniej występuje elementów stroju. Osobników męskich wyposażano w naczynia gliniane, nawet do 9 sztuk, najczęściej w misy, garnki i dzbany, ewentualnie naczynia miniaturowe (ale w niewielkich ilościach). Dość często występowały naczynia szklane w postaci kubków stożkowatych, a w jednym z grobów fragmenty misy szklanej typu „Werbkowitz”. Amfory praktycznie nie występowały, wyróżniono tylko dwa całe egzemplarze. Dość rzadko występują fibule lub tylko ich sprężyny, praktycznie

zawsze w pojedynczych egzemplarzach. Częściej za to występują sprzączki, głównie żelazne. W zasadzie tylko w bogato wyposażonych grobach męskich spotykane są komplety fibula i sprzączka lub fibula i dwie sprzączki. Tylko w jednym grobie wystąpiła fibula Bügelknopffibel. W grobach męskich występują także paciorki (najczęściej szklane)⁴, często po kilka sztuk, ale w trzech grobach w ilości ponad 50 i 110 egzemplarzy – wtedy umieszczone dookoła czaszki. Stałe elementy wyposażenia to narzędzia, noże, krzesiwa, osetki, szydła, igły,

⁴ W dwóch grobach z Kurnik (6 i 8) był to jedyny element wyposażenia.

a w jednym z grobów narzędzie w kształcie sierpa. W trzech grobach wystąpiły przęśliki. W grobach z bogatym wyposażeniem narzędzi jest o wiele mniej. Rzadko zdarzają się zawieszki, amulety, wisiorki i grzebień. Pojawiły się również elementy uzbrojenia – umbo i imacz w grobie 20 z Malaešť, grot strzały w grobie 51 z Oselivki – i dwie ostrogi srebrne w grobie 23 z Odaja. Niezbyt często pojawiały się kości zwierzęce, a wyjątkowo w grobie 79 z Gavrilovki skorupy żółwi⁵.

W kulturze Sintana de Mureș wyposażenie grobów męskich nieznacznie się zmienia. Zmniejsza się ilość naczyń glinianych do pięciu sztuk w grobie. Brak jest naczyń importowanych – wystąpiła tylko jedna amfora i jedno naczynie szklane – w najbogatszym grobie. Częściej niż w kulturze czerniachowskiej występują fibule, nawet podwójnie (w tym blachowate i jedna srebrna), a sprzączek jest nieco mniej (w grobie 34 z Lețani pojawiły się podwójnie). W grobach męskich kultury Sintana de Mureș zdecydowanie mniej jest narzędzi, najczęściej są to noże, rzadziej sztychło. W grobach pojawiają się grzebień rogowe, pierścienie brązowe, pojedynczo elementy uzbrojenia jak fragmenty umba oraz groty włóczni i strzały. Paciorki występują tylko po kilka sztuk, najczęściej szklanych. Mało jest kości zwierzęcych, brak wisiorków i amuletów.

W obu kulturach dominował obrządek szkieletowy, ale w kulturze czerniachowskiej wystąpiły dwa groby ciało-

palne. Zmarli byli chowani najczęściej na plecach, z głowami w kierunku W i N, rzadko w pozycji skurczonej czy półsiedzącej. W kulturze Sintana de Mureș zmarli mężczyźni byli chowani wyłącznie w pozycji wyprostowanej, na plecach, z głowami skierowanymi przeważnie w kierunku N czy N-W. W grobie 90 z cmentarzyska kultury Sintana de Mureș w Tîrșor osobnik męski był prawdopodobnie związany. Trzeba również zauważyć, że w kulturze czerniachowskiej, w nielicznych grobach męskich, były znajdowane pozostałości płyt kamiennych, którymi były wykładane jamy, bądź przykrywane szkielety.

W analizie nie udało się porównać grobów męskich w różnych kategoriach wiekowych, jak i różnic w konstrukcjach grobowych, co spowodowane jest brakiem dokładnych informacji w opracowaniach cmentarzysk. Potwierdzono częste występowanie przedmiotów metalowych, niewielką ilość elementów stroju, sporadyczne elementy uzbrojenia. Stwierdzono również nieznaczne zubożenie wyposażenia w kulturze Sintana de Mureș. Analiza ta nie daje jednak pełnego obrazu wyposażenia grobów kultury czerniachowskiej, dużo cmentarzysk czeka jeszcze na odkrycie bądź szczegółowe opracowanie. Dalsze badania obydwu kultur pozwolą na pełniejsze opracowanie powyższego zagadnienia.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Almgren O.
1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzi-alrömischen und südrussischen Formen*, Leipzig.
- Alekseeva E. M.
1975 *Antičnye busy Severnogo Pričernomor'ja*, Archeologija SSSR, Svod Archeologičeskich Istočnikov, G1-12, Moskva.
1978 *Antičnye busy Severnogo Pričernomor'ja*, Archeologija SSSR, Svod Archeologičeskich Istočnikov, G1-12, Moskva.
- Berezovec D. T., Petrov V. P.
1960 *Ločvickij mogil'nik*, „MIA SSSR”, t. 82, s. 84–99.
- Bierbrauer V.
1999 *Die ethnische Interpretation der Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur*, [w:] *Die Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur*, Bonn, s. 211–238.
- Błoșiu C.
1975 *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Lețani (jud. Iași)*, „Archeologia Moldovei”, t. 8, s. 203–280.
- Brajčevskaja A. T.
1960 *Černjachovskie pamjatniki Nadporož'ja*, „MIA SSSR”, t. 82, s. 148–191.
- Diaconu Gh.
1965 *Tîrșor. Necropola din secolele III–IV e.n.*, București.
1977 *Așezarea și necropola de la Gherăseni – Buzău*, „Studii și cercetări de Istorie Veche și Archeologie”, t. 28, s. 431–458.
1986 *Über die eisernen Kämme*, „Dacia”, t. 30, s. 181–189.
- Eggers H. J.
1951 *Der römische Import im freien Germanien. Atlas der Urgeschichte*, Hamburg.
- Fedorov G. B.
1958 *O dvuch obrjadach pogrebenija v černjachovskoj kul'ture (po pamjatnikam Moldavii)*, „Sov. Arch.” Nr 3, s. 234–243.
1960 *Malaeštiskij mogil'nik (pamjatnik černjachovskoj kul'tury v bassejne reki Prut)*, „MIA SSSR”, t. 82, s. 253–302.
- Fedorov G. B., Rošaľ M. G.
1979 *Pogrebenije IV v. n.e. u s. Syčavka*, „Sov. Arch.” Nr 2, s. 265–270.
- Gereta I. P.
1983 *Issledovanija černjachovskich mogil'nikov v Zapadnoj Podolii*, [w:] *Archeologičeskie otkrytija 1981 goda*, Moskva, s. 251.
1989 *Novye mogil'niki černjachovskoj kul'tury Zapadnoj Podolii i vel'barska kul'tura*, [w:] *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, Lublin, s. 283–297.
- Gereta I. P., Charitonov E. A.
1979 *Čistilovskij mogil'nik*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 136–141.
- Gładykowska-Rzeczycka J.
1974 *Antropologiczna interpretacja cmentarzysk ciałaopalnych*, „Pom. Ant.” t. 5, s. 27–150.
2002 *Badania antropologiczne źródłem wiedzy o obrządku pogrzebowym*, [w:] „Funeralia Lednickie”, t. 4, s. 109–124.
- Godłowski K.
1960 *Studia nad stosunkami społecznymi w okresach późnolateńskim i rzymskim w dorzeczu Odry i Wisły*, Warszawa.
1974 *Konfrontacja i ocena wartości archeologicznych i antropologicznych wyznaczników płci w odniesieniu do grobów ciałaopalnych z okresu późnolateńskiego i rzymskiego*, [w:] *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałaopalnych*, Poznań, s. 63–71.
1992 *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] *Arma et ollae*, Łódź, s. 71–88.
- Goročovskij E. L.
1988 *Chronologia černjachovskich mogil'nikov Lesostepnoj Ukrainy*, [w:] *Trudy V Meždunarodnogo Kongressa Archeologov-Slavistov*, t. 4, Kiev, s. 34–46.

- głowami
y półsie-
yżni byli
plecach,
czy N-
e Mureş
wiązany.
owskiej,
ozosta-
ny, bądź
- nęskich
onstruk-
ładnych
ono czę-
ką ilość
Stwier-
kulturze
obrazu
cmen-
praco-
lniejsze
- ture (po
43.
kultury
- s. 265-
- Podolii,
s. 251.
Podolii
dszym
- ul'tury,
- „Pom.
- ogrze-
- lateń-
- opolo-
ciało-
letody,
lnych,
- okresie
8.
- rainy,
v-Sla-
- Gudkova A. V., Fokeev M. M.
1984 Černjachovskij mogil'nik vozle s. Cholmskoe, [w:] *Zemledelcy i kočevniki v nizov'jach Dunaja I-IV vv. n.e.*, Kiev, s. 58-85.
- Ioniță I.
1989 *Veränderungen der Bestattungssitten im Gräberfeld von Tîrgşor*, [w:] „*Peregrinatio Gothica*” (AB, VIII), s. 159-183.
- Kokowski A.
1995 *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin.
1996 *O tak zwanych blaszanych fibulach z półokrągłą płytką na główce i rombowałą nóżką*, „*Studia Gothica*”, t. 1, Lublin, s. 153-184.
1997 *Schlossbeschläge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit*, Klasyfikacje zabytków archeologicznych II, Lublin.
1999 *Archeologia Gotów. Goci w kotlinie Hrubieszowskiej*, Lublin.
2005 *Starożytna Polska*, Warszawa.
- Konduktorova T. S.
1972 *Antropologija drevnego naselenija Ukrainy*, Moskva.
- Kravčenko N. M.
1967 *Kosanovskij mogil'nik*, „*MIA SSSR*”, t. 139, s. 77-136.
1973 *Pam'jatki černjachiv's'koj kul'turi na Porossi*, „*Archeologija*”, t. 8, s. 99-108.
- Kropotkin V. V.
1967 *Černjachovskije pamjatniki srednego pobuž'ja*, [w:] *Archeologičeskie otkrytija 1966 goda*, Moskva, s. 230-231.
1969 *Izučenie černjachovskoj kul'tury na Poltaviščine*, [w:] *Archeologičeskie otkrytija 1968 goda*, Moskva, s. 310-311.
1981 *Raskopki Dumanvskogo mogil'nika*, [w:] *Archeologičeskie otkrytija 1980 goda*, Moskva, s. 267.
- Madyda-Legutko R.
1987 *Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, „*BAR*”, International Series, t. 360, Oxford.
- Magomedov B. V.
1999 *Černjachovskij mogil'nik Kurniki na Južnom Buge*, *Stratum plus*, t. 4, s. 102-120.
2001 *Černjachovskaja kul'tura. Problema etnosa*, „*Monumenta Studia Gothica*”, t. 1, Lublin.
- Magomedov B. V., Vakulenko L. V.
1990 *Pogrebal'nyj obrjad*, [w:] *Slavjane Jugo-Vostočnoj Evropy v predgosudarstvennyj period*, Kiev, s. 126-160.
- Mączyńska M.
1996 *West-Ost orientierte Körpergräber der Černjachov-Kultur*, [w:] „*Materialy po Archeologii, Istorii i Etnografii Tavrii*”, t. V, s. 338-342.
1999 *O tak nazyvaemych «sarmatskich» fibulach v Srednej i Vostočnoj Evrope*, [w:] *Sto let černjachovskoj kul'ture*, (Biblioteka Vita Antiqua), Kiev, s. 87-112.
- Meyer E.
1960 *Die Bügelknopffibel*, „*Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodenkmalpflege*”, t. 8, s. 216-349.
- Mitreă B., Preda C.
1966 *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, Bucureşti.
- Nikitina G. F.
1985 *Sistematika pogrebal'nogo obrjada plemen černjachovskoj kul'tury*, Moskva.
1988 *Mogil'nik u s. Oselivka Keł'meneckogo rajona Černovickoj obl.*, [w:] *Mogil'niki černjachovskoj Kul'tury*, s. 5-97.
1996 *Mogil'nik u chutora Odaja*, [w:] *Mogil'niki černjachovskoj kul'tury v Severnoj Bukovine i Bessarabii*, Moskva, s. 5-53.
1996a *Mogil'nik u stancii Romankovcy*, [w:] *Mogil'niki černjachovskoj kul'tury v Severnoj Bukovine i Bessarabii*, Moskva, s. 70-171.
- Petrauskas O. V.
1993 *Pro «kul'tovij šar» i pochovannja z trupospalennjami na mogil'nikach černjachiv's'koj kul'turi*, „*Archeologija*”, t. 2, s. 36-51.
1997 *Mogil'nik černjachovskoj kul'tury v g. Kaneve - ul. Puškina*, *Studia Gothica* Nr 2, s. 189-220.
- Petrov V. P.
1964 *Černjachovskij mogil'nik*, „*MIA SSSR*”, t. 116, s. 53-117.
1964a *Maslovskij mogil'nik na r. Tovmač*, „*MIA SSSR*”, t. 116, s. 118-167.
- Piontek J.
1985 *Biologia populacji pradziejowych*, Poznań.
2002 *Wpływ procesu kremacji na morfologię kości szkieletu ludzkiego. Wyniki badań eksperymentalnych*, [w:] „*Funeralia Lednickie*”, t. 4, s. 93-108.
- Rikman È. A.
1988 *Raskopki mogil'nika černjachovskogo tipa Balcaty II v 1963-1964 gg.*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 111-132.
- Schultze E.
2005 *Zu den Kindergräbern im Bereich der Černjachov-Kultur*, [w:] *Europa Barbarica. Čwierć wieku archeologii w Masłomęczu*, Lublin, s. 415-425.
- Segeba, S. P., Djačenko V. D.
1984 *Antropologičeskij material iz černjachovskogo mogil'nika u s. Cholmskoe*, [w:] *Zemledelcy i kočevniki v nizov'jach Dunaja I-IV vv. n.e.*, Kiev, s. 94-105.
- Symonovič E. A.
1955 *Pamjatniki černjachovskoj kul'tury stepnogo Podneprov'ja*, „*Sov. Arch.*”, t. 26, s. 262-270.
1960 *Pamjatniki černjachovskoj kul'tury v c. Krinički*, „*MIA SSSR*”, t. 82, s. 239-252.
1960a *Raskopki mogil'nika u ovčarni sovchoza Pridneprovskogo na Nižnem Dnepre*, „*MIA SSSR*”, t. 82, s. 192-238.
1963 *Magija i obrjad pogrebenija v černjachovskuju epoku*, „*Sov. Arch.*”, t. 1, s. 49-60.
1979 *Koblevskij i Ranževskij mogil'niki okolo g. Odessy*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 63-111.
1988 *Mogil'nik Sabadaš-Ochmatovo v Srednem Podneprov'e*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 164-167.
1988a *Pridunajskij mogil'nik Furmanovka*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 143-163.
1995 *O social'noj strukture černjachovskogo obščestva po materialam pogrebal'nogo obrjada*, „*Archeologija*”, t. 4, s. 37-49.
- Symonovič E. A., Kravčenko N. M.
1983 *Pogrebal'nye obrjady plemen černjachovskoj kul'tury*, „*Archeologija SSSR, Svod Archeologičeskich Istočnikov*”, D1-22, Moskva.
- Tempelmann-Mączyńska M.
1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, *Römisch-Germanische Forschungen*, t. 43, Mainz am Rhein.
- Thomas S.
1960 *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, „*Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodenkmalpflege*”, t. 8, s. 54-215.
- Timoščuk B. A., Nikitina G. F.
1973 *Pervyj mogil'nik černjachovskoj kul'tury na Bukovine*, [w:] *Archeologičeskie otkrytija 1972 goda*, Moskva, s. 338-339.
- Vinokur I. S.
1979 *Ružičanskij mogil'nik*, [w:] *Mogil'niki Černjachovskoj Kul'tury*, s. 112-135.
- Vinokur I. S., Ostrovskij M. I.
1967 *Rakoveckij mogil'nik*, „*MIA SSSR*”, t. 139, s. 144-159.
- Zeest I. B.
1960 *Keramičeskaja tara Bospora*, „*MIA SSSR*”, t. 83.

Ausstattung der Männergräber in der Černjachov- Kultur und der Kultur Sîntana de Mureş

Zusammenfassung

Die Grundlage für die Forschungen bildeten hauptsächlich die Gräber der Černjachov – Kultur und der Kultur Sîntana de Mureş, die einer anthropologischen Analyse unterzogen wurden. Das Ziel der Forschungen war, die Unterschiede in der Grabausstattung einzelner männlicher Wesen, hinsichtlich ihres Alters, sowie die Verteilung einzelner Ausstattungselemente im Grabgruben, wie auch eventuelle chronologische und territoriale Unterschiede zu bestimmen.

Analysiert wurden 94 Gräber der Černjachov – Kultur und 35 Gräber der Kultur Sîntana de Mureş mit glaubwürdigen anthropologischen Angaben. Das macht nur das geringe Prozent, unter allen Bestattungen mit anthropologischer Beschreibung aus. In der Černjachov- Kultur sind das ca. 16,3% von 893 Gräber und in der Kultur Sîntana de Mureş ca. 11% von 576 Gräber.

In der Ausstattung der Männergräber aus der Černjachov – Kultur kann man eine spärliche Anzahl der Trachtelemente, bei der Dominanz der Metallgegenstände vor allem Werkzeuge, bemerken. Die männlichen Wesen wurden mit Tongefäßen ausgestattet, sogar bis neun Stück. Es waren vor allem Schüsseln, Töpfe und Krüge, eventuell Miniaturgefäße. Ziemlich oft kamen auch Glasgefäße zum Vorschein, meistens in Form von kegelförmigen Bechern, und in einem Grab als Fragment einer Glasschüssel vom Typ „Werbkowice“. Von den Amphoren registrierte man nur zwei Exemplare. Ziemlich selten kommen Fibeln, meistens als Einzelstücke vor, etwas öfter haben wir mit, meistens eisernen, Schnallen zu tun. Den Satz- eine Fibel und eine Schnalle odereine Fibel und zwei Schnallen – beobachtet man eigentlich nur in den reich ausgestatteten Männergräbern. Nur in einem Grab fand man eine Bügelknopffibel. In den Männergräbern stieß man auch auf Perlen (meistens aus Glas), oft sind es ein paar Exemplare, wobei man in 3 Gräbern jeweils 50 und 110 Stück gefunden hat – wobei sie sie um den Schädel herum verstreut waren. Die Grundausrüstung der Gräber bilden Werkzeug, Messer, Feuerschläger, Ahlen, Nadeln, und in einem Grab fand man auch ein sichelförmiges Werkzeug. In drei Gräbern gab es

Spinnwirtel. In den Bestattungen mit reichlicher Ausstattung sind die Geräte nicht so zahlreich vertreten. Selten haben wir mit Anhängern, Amuletten, Anhängseln und Kämmen zu tun. Zum Vorschein kommen auch Bewaffnungselemente wie – Schildbuckel und Fessel im Grab 20 aus Malaeşty, Pfeilspitzen im Grab 51 aus Oselivka- und zwei silberne Sporen im Grab 23 aus Odaja. Ziemlich selten kommen Tierknochen, und im Grab 79 aus Gavrillovka ausnahmsweise die Schildkrötenpanzer vor.

In der Kultur Sîntana de Mureş ändert sich die männliche Grabausstattung ein bisschen. Die Zahl der Tongefäße sinkt bis zu 5 Exemplaren im Grab. Es fehlen die Importgefäße, man beobachtete nur eine Amphora und ein Glasgefäß- in dem reichsten Grab. Öfter als in der Černjachov- Kultur kommen, sogar doppelt, die Fibel, (darunter Blech- und eine Silberfibel) vor. Es gibt dagegen etwas weniger Schnallen (in dem Grab 34 in Leţcani kommen sie doppelt vor). In den männlichen Bestattungen der Kultur Sîntana de Mureş gibt es entschieden weniger Werkzeug. Es sind meistens Messer, seltner Ahlen. In den Gräbern findet man auch Hornkämme, Bronzeringe, einzelne Bewaffnungselemente wie- Buckelfragmente, Lanzenspitzen und Pfeile. In manchen Gräbern beobachtet man auch je ein paar, meistens gläserne Perlen. Die Tierknochen sind spärlich vertreten, man stellt auch das Fehlen von Anhängseln und Amuletten fest.

In beiden Kulturen überwog die Skelettbestattung, wobei wir in der Černjachov- Kultur mit zwei Brandgräbern zu tun haben. Die Verstorbenen wurden meistens in der Rückenlage, mit den in westliche oder nördliche Richtung gerichteten Köpfen, selten in der gekrümmten oder halbsitzenden Position bestattet. In der Kultur Sîntana de Mureş wurden die verstorbenen Männer nur in der gestreckten Position, auf dem Rücken, mit den nach N oder N-W gerichteten Köpfen begraben. Es ist auch zu vermerken, dass man in der Černjachov- Kultur wenige Männergräber kennt, in denen man Reste der Steinplatten findet, mit denen die Grabgruben belegt oder die Skelette bedeckt wurden.

Инвентарь мужских погребений черняховской культуры из Sântana de Mureș

Резюме

Основанием для исследований послужили исключительно погребения черняховской культуры Sântana de Mureș, подвергнутые антропологическому анализу. Цель работы состоит в выявлении различий в погребальном инвентаре мужских особей с учетом их возраста, размещения отдельных сопровождающих предметов в могильной яме и определение действительных хронологических и территориальных различий.

Аналізу подвергнуты 94 погребения черняховской культуры и 35 погребений культуры Sântana de Mureș с достоверными антропологическими определениями. Это составляет лишь небольшой процент среди всех погребений, для которых предпринят антропологический анализ: для черняховской культуры – около 16,3% из 893 погребений, для культуры Sântana de Mureș – около 11% из 576 погребений.

В погребальном инвентаре мужских погребений черняховской культуры замечается незначительное количество элементов одежды и преимущество металлических предметов, чаще всего орудий. Мужские особи сопровождала глиняная посуда, даже до 9 единиц, в первую очередь миски, сосуды и кувшины, а также миниатюрные сосудики. Достаточно часто выступала стеклянная посуда в виде конических кубков, а в одном из погребений – фрагменты стеклянной миски типа „Вербковицы”. Из амфор выделены только два целых экземпляра. Довольно редко выступают фибулы, чаще всего в единичных экземплярах, многочисленны пряжки, в основном железные. Как правило, лишь в богато оснащенных мужских погребениях встречаются комплекты из фибулы и пряжки или из фибулы и двух пряжек. Только в одном погребении отмечена фибула Bügelknopffibel. В мужских погребениях также выступают бусы (в основном стеклянные), чаще по несколько штук. Однако в трех погребениях зафиксированы бусины в количестве более 50 и 110 экземпляров, уложенные вокруг черепа. Постоянный сопровождающий элемент – это орудия труда: ножи, огнива, бруски, шила, иглы, а в одном из погребений – орудие в форме серпа. В

трех погребениях выступили пряслица. В погребениях с богатым инвентарем орудий труда значительно меньше. Редко попадаются подвески, амулеты, кулоны и гребни. Появляются также предметы вооружения – умбон и рукоятка щита в погребении 20 из Malaest, наконечник стрелы в погребении 51 из Оселивки, две серебряные шпоры в погребении 23 из Одая. Не так часто появлялись кости животных и, как исключение, в погребении 79 из Гавриловки куски черепашьего панциря.

В культуре Sântana de Mureș погребальный инвентарь мужских погребений изменяется незначительно. Уменьшается количество глиняной посуды до пяти штук в погребении. Отсутствует импортная посуда, выступила только одна амфора и один стеклянный сосуд – в самом богатом погребении. Чаще чем в черняховской культуре выступают фибулы, даже двойные (в том числе пластинчатые и одна серебряная), а пряжек есть немногим больше (в погребении 34 из Lețani появились двойные). В мужских погребениях культуры Sântana de Mureș преимущественно меньше есть орудий труда, чаще это ножи, резе – шило. В погребениях появляются роговые гребни, бронзовые перстни, единичные элементы вооружения такие, как фрагмент умбона и наконечники копья и стрелы. Бусы выступают только по несколько штук, чаще стеклянные. Мало костей животных, отсутствуют кулоны и амулеты.

В обеих культурах доминировал обряд трупоположения, но в черняховской культуре выступили два погребения с трупосожжением. Умершие часто были погребены, лежа на спине, головой на запад или север, редко – в скорченном или полусидящем положениях. В культуре Sântana de Mureș умершие мужчины погребались исключительно в вытянутом положении, на спине, головой на север или северо-запад. Следует также отметить, что в черняховской культуре, в немногочисленных мужских погребениях обнаружены остатки каменных плит, которыми облицовывали могильные ямы или накрывали скелеты.